

ZENONAS SLAVIŪNAS IR LIETUVIŲ ETNINĖ INSTRUMENTINĖ MUZIKA

RŪTA ŽARSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – iškilaus lietuvių folkloristo ir etnologo Zenono Slaviūno etnoinstrumentologiniai tyrimai ir kita su lietuvių etnine instrumentine muzika susijusi veikla bei darbai.

Darbo tikslas – parodyti šios Slaviūno veiklos etapus: nuo susidomėjimo instrumentinės muzikos rinkimu ir fiksavimu garso įrašuose, populiarinimu radijo laidose ir viešojoje spaudoje iki rimtų mokslo studijų ir kitų darbų paskelbimo. Įvertinti jo, kaip etninės instrumentinės muzikos užrašinėtojo ir tyrėjo, įnašą į lietuvių etnomuzikologiją ir etnologiją. Darbo naujumas yra tas, kad čia pirmąkart nagrinėjamas Slaviūno indėlis į lietuvių etninės instrumentologijos mokslą.

Tyrimo metodai – analizės, lyginamasis, apibendrinamasis.

Žodžių raktai: Zenonas Slaviūnas, etnoinstrumentologija, lietuvių etninė instrumentinė muzika, lietuvių liaudies muzikos instrumentai, lietuvių folkloras.

Vienas žymiausių XX a. lietuvių folkloristų Zenonas Slaviūnas (1907–1973) buvo plačios erudicijos, įvairiopai išsilavinęs mokslininkas ir pedagogas. Svarbiausias jo darbų baras buvo daugiabalsių šiaurės rytų aukštaičių giesmių – *sutartinių*¹ tyrinėjimai. Jiems mokslininkas paskyrė beveik keturiasdešimt gyvenimo metų. Taip pat jis domėjosi ir kitais lietuvių dainuojamosios tautosakos žanrais, regioniniais liaudies dainų savitumais, rašė ir apie šokius bei žaidimus, kalendorinius ir šeimos papročius. Rūpėjo Slaviūnui ir lietuvių tautosakos rinkimo, išsaugojimo ir kiti klausimai.

Nors save jis laikė filologu, tačiau buvo įgijęs ir muzikinį išsilavinimą. Tėvas vargonininkas nuo mažų dienų sūnų mokė įvairių muzikos dalykų, groti pianinu. Įstojęs į Vytauto Didžiojo universitetą, jis mokėsi ir Kauno muzikos mokykloje bei privačiai pas kompozitorius Juožą Gruodį ir Aleksandrą Kačanauską. Tuo pat metu Slaviūnas dirbo šio universiteto choro ir orkestro dirigentu (Sauka 1969: 321). Todėl

¹ *Sutartines* žemaitis Z. Slaviūnas, kitaip nei šiaurės rytų aukštaičiai A. Sabaliauskas ir S. Paliulis, dar vadina *daugiabalsėmis lietuvių liaudies dainomis*.

Zenonas Slaviūnas jaunystėje

nenustabu, kad sutartines bei kitas dainas jis tyrė gilindamasis tiek į tekstą, tiek į melodiką. Savo darbuose mokslininkas gvildeno ir lietuvių etninės muzikos tautiškumo, kilmės, santykio su kompozitorių kūryba problematiką.

Instrumentinės muzikos užrašymas ir rinkimas

Į lietuvių folkloristikos istoriją Zenonas Slaviūnas² įėjo ir kaip lietuvių etninės instrumentinės muzikos tyrinėtojas. Jau iš pirmųjų publikuotų darbų matome jo susirūpinimą, kad būtų užrašinėjamos ne tik dainų melodijos, bet ir instrumentinė muzika. Kadangi 1930 m. įsteigta Tautosakos komisija daugiausia rūpinosi dainų tekstų ir sakinės tautosakos rin-

kimu, Slaviūnas jau 1933 m. straipsnyje „Liaudies melodijos ir jų rinkimas“ primygtinai ragina visas jėgas sutelkti melodijoms užrašyti, įrodinėja, kad būtina įsigyti modernų fonografo aparatą, išleisti instrukciją melodijų rinkėjams. Jis taip pat pastebi, kad daugiausia dėmesio kreipiama į dainų melodijų kaupimą ir pamirštama rinkti instrumentus (skudučius, kankles, ragus ir t. t.) bei jų melodijas, nurodo, kokius duomenis reikia užrašinėti (tikslius šokių pavadinimus, instrumentinio ansamblio sudėtį, smulkiai aprašyti instrumentus ir t. t.).

Zenono Slaviūno ir jo bendraminčių Aleksandro Kačanausko, Juozo Karoso, vėliau ir Stasio Šimkaus pastangos, netgi spaudimas Švietimo ministerijai, nenuėjo veltui. 1934 m. buvo įsteigta liaudies muzikos rinkimo institucija, oficialiai vadinama Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti, kuriai vadovavo Šimkus. Slaviūnas buvo paskirtas reikalų tvarkytoju ir fonografuotoju. Į Komisijos tarybą, be minėtųjų, dar įėjo kompozitoriai Juozas Tallat-Kelpša ir Kazimieras Banaitis (R-145, p. 1, 2).

Tikriausiai nesuklysiu sakydama, kad liaudies muzikos rinkimas, o ypač užrašinėjimas fonografu turėjo didelės įtakos visam tolesniam Slaviūno darbui bei moksliniams tyrimams. Į Komisiją, o vėliau į Lietuvių tautosakos archyvą³ buvo kviečiami žymesni dainininkai ir muzikantai iš visos Lietuvos, stengiamasi užfiksuoti kuo daugiau ir kuo įvairesnių liaudies muzikos žanrų ir stilių. Slaviūno rankraščiuose randame įdomių detalių, atskleidžiančių, koku principu buvo atrenkami kūriniai įrašyti į plokšteles. Jis teigia, kad Šimkus perklausedavo atvykusių patei-

² 1933–1937 m. savo darbus pasirašinėjo kaip Slavinskas, 1939 m. – Slaviūnas-Slavinskas, o nuo 1958 m. – Slaviūnas.

³ 1935 m. Tautosakos komisija ir Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti buvo sujungtos ir įkurtas Lietuvių tautosakos archyvas (1935–1939). Jam vadovavo tautosakininkas dr. Jonas Balys.

Zenonas Slaviūnas prie fonografo aparatų
Fotografavo V. Barzdžius 1937 (LTRFt 337)

kėjų repertuarą ir *nustatydamo įrašytinus į fonografą dalykus* (R-145, p. 2). Pasak Slaviūno, kompozitorius labai mėgo liaudies dainas, ypač žavėjosi „naujomis“, jam negirdėtomis melodijomis, retesniais derminiais vingiais, savita metroritmika ir panašiai, o senosios, siauros apimties, vienos intonacijos melodijos jį domino daug mažiau. Yra buvę atvejų, kad Šimkui pritrūkdavę kantrybės išklaudyti atvykusius pateikėjus, jis neleisdavęs jiems išdainuoti visos melodijos ar net išvarydavęs nieko neužrašęs (R-145, p. 5).

Taigi akivaizdu, kad pirmaisiais metais (Šimkus tas pareigas ėjo iki 1936 m.) į fonografo plokšteles buvo įrašinėjamas ne visas, o subjektyviais estetiniais principais vadovaujantis atrinktas dainininkų ir muzikantų repertuaras. Padėtis kiek pasikeitė Lietuvių tautosakos archyvo gyvavimo metais, kai buvo pradėti kviesti ir pasakotojai, smulkiųjų žanrų pateikėjai. Deja, instrumentinė muzika nei iš Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti, nei iš Lietuvių tautosakos archyvo vadovybės nesusilaukė pakankamo dėmesio. 1935–1941 m. į plokšteles buvo įrašyta tik daugiau kaip 600 liaudies muzikantų pagriežtų kūrinių⁴ (iš viso tautosakos pavyzdžių buvo įrašyta beveik 9 tūkstančiai). Manau, kad už instrumentologinės medžiagos užfiksavimą turime būti dėkingi kaip tik Slaviūnui, kuris iš tiesų suprato jos vertę ir

⁴ Iki šių dienų išliko apie 540 instrumentinės muzikos kūrinių. Jų klausantis galime išgirsti visų Lietuvos etnografinių regionų muziką, tik tam tikrame plote paplitusiais senaisiais autochtoniniais instrumentais grojamas archajiškas kompozicijas, taip pat visoje Lietuvoje naudotais atneštiniais muzikos instrumentais griežiamų melodijų ypatumus. Daugiausia instrumentinės muzikos kūrinių (jų išliko apie 220) buvo įrašyta iš Aukštaitijos muzikantų. Žemaitijos muzikantai į plokšteles įgrojo per 120, Suvalkijos ir Dzūkijos – daugiau nei po 100 kūrinių. Deja, labai nukentėjo ir dzūkų muzikantų įrašai – iki mūsų dienų išliko tik šiek tiek daugiau nei pusė pagriežtų kūrinių. Suskaitmeninti fonografo plokštelių įrašai buvo publikuoti 2003–2005 m., medžiagą pateikiant regioniniu principu (Nakienė, Žarskienė 2003, 2004, 2005, 2005a).

reikšmę tolesniems tyrimams. Instrumentinės muzikos ir dainų įrašai jam pravertė ir rengiant radijo laidas⁵, iš kurių, Stasio Skrodenio manymu, vėliau gimė ne vienas spaudoje paskelbtas straipsnis (Skrodenis 2006: 13).

Radijo laidų rankraščiai

Iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyne, Zenono Slaviūno fonde, saugomų rankraščių sužinome, kad radijo laidose jis pristatė, ko gero, visus lietuvių liaudies muzikos instrumentus, kurių skambesį galėjo pademonstruoti fonografo įrašais. Išlikę laidų užrašai rodo, kad muzikinė medžiaga buvo dažnai naudojama ir buvo tiek pat svarbi, kaip ir komentarai. Netgi galima teigti, kad įrašyta muzika lėmė radijo laidų temas (tai rodo ir pavadinimų paastražtės, pvz., „Paaiškinimai prie plokštelių demonstravimo“, R-197, p. 1). Kauno radiofone jis pasakojo apie senuosius piemenų pučiamuosius instrumentus, kankles, cimbulus, smuiką, armoniką ir kitus Lietuvos kaime naudojamus instrumentus, sujungdamas juos į įvairias temas. „Liaudies pučiamųjų instrumentų muzika“ pavadintoje laidoje Slaviūnas pasakojo apie *ožragius*, *trimitus*, *birbynes* ir *ragelius*. Išskirdamas šiuos instrumentus į dvi grupes (trompetinius ir liežuvėlinius), trumpai apibūdino jų paskirtį, pūtimo būdus, repertuarą. Pabrėžė, kad ožragių muzika – *išimtinai galvijų ganytojų – skerdžių muzika* (R-371, p. 1). Jis pastebėjo, jog birbynėmis dažniausiai tiriama improvizacinė muzika, o penkais trimitais (ragais) pučiami kūriniai yra saviti ir panašūs į skudučių.

Skudučius, pavadinęs *lumzdelių muzikos rūšimi* (R-372, p. 2), Slaviūnas pristatė radijo laidoje „Lietuvių liaudies lumzdelių muzika“ ir pažymėjo, kad jų muzika esanti originali ir mažai kur pasaulyje beaptinkama. Jis pagrįstai mano, kad skudučių muzika ir grupinio atlikimo tradicija, *išvedant paraleles su archeologų pripažintais laikotarpiais, siekia priešistorinių laikų gelmes*⁶ (R-372, p. 2) ir yra senesnė už lamzdelių. Vėlesniuose tyrinėjimuose jis taip pat pabrėžė skudučių ir ragų muzikos originalumą ir senoviškumą (Slaviūnas-Slavinskas 1939; Slaviūnas 1959). Apibūdindamas lamzdelius, jis kritikuoja bendrinėje kalboje beįsigalintį rytų aukštaičių tarmės žodį *lumzdelis* ir siūlo vartoti pavadinimą *vamzdelis*, pateikia panašių instrumentų vardų atitikmenis sanskrito ir kitose senovinėse kalbose (R-372, p. 1).

⁵ Tikriausiai jau pirmaisiais Tautosakos archyvo gyvavimo metais buvo susitarta su Valstybės radiofonu, kad bus transliuojamos lietuvių etnografijai skirtos laidos. Įžanginėje paskaitoje J. Balys nurodė, kad klausytojai galės išgirsti fonografu užrašytų liaudies dainų ir instrumentinės muzikos melodijų (Skrodenis 2006: 13; R-193).

⁶ Su archeologinėmis kultūromis etninių pučiamųjų instrumentų kilmę savo tyrimuose sieja Romualdas Apanavičius. Jo duomenimis, skudučių ir ragų paplitimo plotai sutampa su vėlyvojo neolito indoeuropietiška virvelinės (III tūkst. pr. Kr. pabaigoje–II tūkst. pr. Kr. pradžioje) ir finougriška šukinės duobelinės keramikos (IV–II tūkst. pr. Kr.) archeologinėmis kultūromis (Apanavičius 1996). Pasak skudučiavimo ištakas šiaurės rytų Europoje nagrinėjusios Rūtos Šimonytės-Žarskienės, skudučių tipo instrumentai žinoti jau akmens amžiuje ir gali būti pačių seniausių šiaurės rytų Europos gyventojų palikimas (Šimonytė-Žarskienė 2001: 65).

Slaviūnas buvo parengęs ir keletą laidų apie *kankles* bei kai kuriuos kanklininkus. Rankraštyje „Paaiškinimai prie kanklių muzikos per radiją skambinant Lapienei“ jis pažymi, kad pirmą kartą sutartinių tipo kanklių muzika Lietuvoje yra beveik išnykusi, gyvi likę keturi penki kanklininkai, mokantys ją paskambinti. Pabrėžia, kad kanklės – ne rūmų ir vaidilų, o išimtinai valstiečių instrumentas (R-2, p. 1, 2). Išsamiai šiaurės rytų aukštaičių ir kitas kankles bei kankliavimą mokslininkas nagrinėja 1937 m. studijoje „Lietuvių kanklės“. Kanklės – vienas mėgstamiausių Slaviūno instrumentų – buvo pristatytos ir laidoje „Lietuvių liaudies styginių instrumentų muzika“. Čia jis apibūdina ne tik kankliuojamas sutartines – *pačią pirminę*, bet ir *šiek tiek sudėtingesnę, bet užtat mažiau savaimingesnę: dainų ir šokių muziką* (R-195, p. 2), demonstruoja aukštaičio Jono Plepo, žemaičio Stasio Abromavičiaus ir suvalkiečių kanklininkų Prano Puskunigio bei Simo Popieros skambinamus kūrinius.

Pastarajame radijo laidos rankraštyje trumpai apibūdinti ir *cimbolai* bei *smuikas*. Juos Slaviūnas aiškiai skiria nuo kanklių, pabrėždamas, kad šie instrumentai į Lietuvą atkeliavo iš svetur ir jų muzika *svetimesnė ir vėlyvesnė už kanklių* (R-195, p. 3). Panašiai – atneštiniais ir netipingais lietuviams muzikos instrumentais – cimbolus folkloristas vadina ir specialiai jiems skirtame rašinyje „Cimbolų muzika“. Čia rašoma, kad jais skambinamos šokių melodijos, ypač polkų, ir jie populiariausi rytų Lietuvoje bei Dzūkijoje. Kalbėdamas apie cimbolų kilmę, Slaviūnas nurodo, kad jais jau buvo skambinama Asirijoje Babilono laikais (R-185, p. 1–3).

Armonikai skirtoje laidoje „Zarasų apylinkės armonikos muzika“ išdėstyta gana išsamiai muzikavimą šiuo instrumentu atskleidžianti medžiaga, todėl galima, kad ji neišaugo į rimtesnį straipsnį. Armoniką Slaviūnas vadina ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų instrumentu ir mano, kad ji greitai išplito po visą kraštą dėl stipraus balso, ypač buvo mėgstama vakaruškose. Jis pasitelkia A. Mažiulio ir J. Bertašiaus 1937 m. rinkinį apie Dusetų krašto muzikantus ir muzikavimą ir nurodo, kad prieš keturiasdešimt metų Zarasų krašte armonikos buvusios vienaeilės, *tai grojant tekę smarkiai vartytis, t. y. trūkčioti dumtovė. Vėliau pradėjusios rasti ir dveilės, o dabar daugiausia jau trieilės* (LTR 1246(34); R-184, p. 2). Apibūdinamas lūpinę armonikėlę kaip ne vien paauglių, bet ir suaugusiųjų muzikos instrumentą ir pažymėdamas, kad ji neretai ir didžiąją armoniką ar kokį kitą instrumentą pavaduodavusi, Slaviūnas vėl cituoja pavasarininkų rinkinį (LTR 1246(33)). Armonikų kilmę, pritaipimą Lietuvoje, regioninius savitumus, griežiamą repertuarą savo knygoje nagrinėja Albertas Baika (1994).

Rašydamas šiuos straipsnelius, Slaviūnas naudojosi ir kitų rinkėjų užrašytais muzikavimo papročiais, instrumentų aprašymais, tautosaka. Antai armonikai skirtame rankraštyje jis pateikia sakmę apie į vilkduobę įkritusį muzikantą, pasakojimą apie instrumentų meistrą, vestuvių papročius ir vakarones, vaizdingų posakių (pvz., *Jau tampo lūpas – paleis armoniką!*, t. y. pradės rėkti, R-184, p. 4). Pasak folkloristo, grodami polkas, armonikininkai mėgdavę sudainuoti įvairias humoristines daineles, jo pateiktas ir ketureilės (R-184, p. 6). Įdomu, kad į plokšteles nebuvo įrašyta nė viena muzikanto dainuojama dainelė. Panašu, kad tai irgi galėjo nulemti įrašomų kūrinių atrankos komisija arba bendra Archyvo politika, nes tose dainelėse

dažnai pasitaikydavo obsceniškų motyvų. Kad ši tradicija gyvavo XX a. I pusėje ir šiandien tebegyvuoja, liudija tiek prieškario rinkiniai, tiek pastarųjų metų ekspedicijos (LTR 1246/57/, 7525/48/, 7506/52, 58/).

Šiandien belieka apgailestauti, kad į straipsnį neišaugo ir radijo laidos „Išdai-ginė liaudies muzika“ tekstas. Čia pateikiama vertingų duomenų apie ne tokius „rimtus“ muzikos instrumentus – beržo tošį, alyvos, ievos lapą, kuriais buvo mėg-džiojami paukščių, gyvulių balsai ir kiti garsai norint prajuokinti, iškrėsti pokštą. Rumšių kaimo (Girkalnio vls., Raseinių aps.) muzikantas Šimėnas labai vertino tošelę: *vienos tošelės balsas menčiau skamba, bet kada mes sueinam bent keli, tai balso gražumu visas dūdas pralenkia* (R-183, p. 2). Pasak senojo muzikanto, kita-dos tokiomis piemenų muzikomis vakarones ir vestuves atgrieždavę. Straipsnelyje rašoma ir apie skambinimą dalgiu, pritarimą *boseliu* (pūsline), dainininkų išdai-gas (R-183, p. 3, 4). Beje, iliustruodamas grojimą pūsline, Slaviūnas kaip pavyzdį pateikia kuršėniškio smuikininko Adomo Urbonavičiaus griežiamus kūrinius. Jų klausantis galima išgirsti lyg koki bumsėjimą, tačiau plokštelių knygoje parašyta, kad muzikantas groja ir kojiniu būgneliu. Taigi kyla klausimas: ar į plokšteles iš tiesų buvo įgrota pūsline, ar vis dėlto muzikantas sau pritarė kojiniu būgneliu, o Slaviūnas, pasinaudojęs panašiu skambesiu, klausytojams jį pateikė kaip pūslinę⁷?! Tikriausiai kaip tik dėl savo keistumo bei primityvumo šis instrumentas ir sudo-mino mokslininką, kuris jam paskyrė vieną iš nedaugelio savo instrumentologinių straipsnių (Slaviūnas-Slavinskas 1939a).

Kauno radiofonui Slaviūnas buvo parengęs ir laidą „Tautinių instrumentų muzi-ka“, kurioje gana išsamiai apibūdino *ragus, skudučius, lamzdelį, Sekminių ragelį ir ožragį*⁸, pristatė atlikėjus, demonstravo šių instrumentų įrašus (R-197, p. 1–4).

Liaudies muzikos tautiškumo klausimais

Akivaizdu, kad Zenonui Slaviūnui visada rūpėjo, kokią muziką galima vadinti lietuvių tautos muzika, kurie Lietuvoje populiarūs liaudies muzikos instrumen-tai gali būti laikomi tautiniais. 1937 m. „Naujojoje Romuvoje“ jis išspausdino straipsnį „Lietuvių tautos muzika“, kuriame lietuvių vokalinių ir instrumentinių melodijų bruožus lygina su kitų tautų analogiškais reiškiniiais. Lietuvių instru-mentinę muziką jis skirsto į daugiau ar mažiau savitą, pabrėždamas skudučių, ragų ir kanklių repertuaro senumą ir originalumą. Jis teigia, kad instrumentu atliekama muzika yra ne mažiau svarbi nei pats instrumentas. Slaviūnas kritikuo-ja tuos etnologus, kurie rašo apie skirtingų tautų muzikos instrumentų panašumą, visai neatsižvelgdami į jais grojamas melodijas. Iš čia, jo manymu, išplaukia tokie

⁷ Kadangi niekur nepateikiama antrojo muzikanto, kuris turėtų groti pūsline, pavardė, o Slaviūno straipnyje „Lankas – pirmą kartą lietuvių liaudies muzikos instrumentas“ neužsimenama apie šiuo instrumentu grojusį muzikantą ar įrašus, tai vis dėlto atrodytų, kad smuikininkas griežė pats sau pritardamas kojiniu būgneliu.

⁸ Laidoje galbūt buvo kalbėta ir apie šiaurės rytų kankles, tačiau rankraštyje ši teksto dalis yra iš-braukta (R-197, p. 2).

nesusipratimai, kaip teorija, jog lietuvių kanklės yra rusiškas instrumentas ir pan.⁹ Perskaičius šį straipsnį, peršasi mintis, kad tai yra vienas pirmųjų Zenono Slaviūno bandymų kalbėti apie instrumentinę muziką. Nors straipsnis buvo išspausdintas tais pačiais metais kaip ir studija „Lietuvių kanklės“, bet iš skelbiamos medžiagos ir minčių dėstymo matyti, kad jis turėjęs būti parašytas gerokai anksčiau.

Tą pačią problematiką Slaviūnas kur kas plačiau ir nuodugniau gvildeno 1939 m. taip pat „Naujojoje Romuvoje“ paskelbtoje publikacijoje „Lietuvių liaudies muzikos instrumentų tautiškumo klausimu“. Straipsnio pradžioje jis išsikelia klausimus: kurie lietuvių liaudies instrumentai laikytini tautiniais? kiek savita yra išlikusi liaudies instrumentinė muzika? kaip iš to išplaukiančios išvados turi veikti ateities darbus? Mėgindamas į juos atsakyti, mokslininkas išskiria dvi temas: pirmoji – muzika, antroji – instrumentai. Nagrinėdamas instrumentinės muzikos tautiškumo klausimą, jis nusistato kriterijus: 1) autentiškumas, 2) senoviškumas (pasak Slaviūno, *senosios kultūrinės studijos kūryba*), 3) originalumas, 4) instrumentinis stilius. Pritaikęs šiuos kriterijus visai jam žinomai instrumentologinei medžiagai, instrumentinę muziką suskirsto į tris tipus (žanrus).

Aptardamas *sutartinių principų paremtą muziką*, grojamą skudučiais, kanklėmis ir trimitais, jis konstatuoja: kadangi, turimomis žiniomis, panašios muzikos kitur Europoje nerasta¹⁰, tai *šiuo principu sudarytą muziką tenka laikyti lietuviška ir tautiška* (Slaviūnas-Slavinskas 1939: 35). *Improvizacinio charakterio ožragiu, skerdžiaus trimitu, įvairiomis švilpynėmis atliekamą muziką* taip pat laiko įdomia ir originalia, bet reziumuodamas atsargiai pažymi, kad, nesant gausių pavyzdžių, sunku kalbėti apie jos lietuviškumą. *Šokių bei „svetimos“ formos muzika*¹¹, grojama įvairiomis švilpynėmis, smuikais, armonikomis, cimbolais, pasak Slaviūno, maža teturi originalumo, bet pabrėžia, kad etnografiniu požiūriu ši medžiaga taip pat yra verta dėmesio.

Aptardamas instrumentus, Slaviūnas išplečia pirmojoje publikacijoje išsakytas mintis apie vienodą instrumento ir juo atliekamos muzikos reikšmę. Jis mano, kad tyrimas tik tada bus visavertis, kai kartu bus tiriama abu šie aspektai. Besiremdamas tais pačiais kriterijais, kurie buvo pritaikyti melodijoms, jis pažymi, kad čia nebus kalbama apie aiškiai svetimos kilmės ir pobūdžio instrumentus (Labanoro dūda, monochordą, cimbolus, smuiką ir kt.). Tikrais tautiniais lietuvių instrumentais Slaviūnas laiko *kankles* ir kolektyvinius pučiamuosius – *skudučius, ragus* ir *daudytes*. Jo nuomone, savo forma ir konstrukcija lietuviškomis tautinėmis laikytinos *pirminės*

⁹ Čia Slaviūnas turi galvoje rusų etnografo Aleksandro Faminco teoriją (Фаминцын 1890), kurią jis kritikuoja ir studijoje „Lietuvių kanklės“.

¹⁰ R. Šimonytė-Žarskienė, išanalizavusi ir palyginusi lietuvių, komių ir rusų skudučių tipo instrumentų repertuarą, nustatė minėtų šiaurės rytų Europos tautų atliekamų kūrinių panašumus ir skirtumus (Šimonytė-Žarskienė 2000). Pirmasis šių instrumentų konstrukcijos panašumus, aprašydamas Sovietų Sąjungos tautų liaudies muzikos instrumentus, pastebėjo rusų etnomuzikologas Konstantinas Vertkovas (Вертков [и др.] 1969: 5–23).

¹¹ Slaviūnas plačiau nepaaiškina, ką turėtų reikšti jo vartojamas terminas „svetimos“ formos muzika. Iš teksto atrodytų, kad jis turi galvoje XIX a. viduryje–II pusėje į Lietuvą atėjusią europietišku šokių ir maršų muziką.

kanklės. Taip pat pagrįstai mano, kad skudučiai ir trimitai originalūs ne savo forma, o tuo, kad jie sudaro neišskiriamą kompleksą.

Ypač vertingos Zenono Slaviūno pastabos apie instrumentų modifikavimą bei tobulinimą. Akivaizdu, kad prieškario Lietuvoje buvo gana drąsiai elgiamasi gaminant naujoviškus liaudies instrumentus, todėl mokslininkas jautė pareigą išsakyti savo nuomonę ir pakreipti šiuos procesus tinkama linkme. Kritikuodamas skudučių jungimą į vieną instrumentą *à la* Pano fleita arba lūpinė armonikėlė, pagrįstai nurodo, kad tada skudučiai netenka etninių bruožų. Kanklių tobulintojams bando išaiškinti, jog kankles bus galima laikyti tautinėmis tada, *kai jų forma ir stilius atitiks tradicinius mūsų tautos kanklių ypatumus* (Slaviūnas-Slavinskas 1939: 37). Tiek tobulinant instrumentus, tiek kuriant jiems naują repertuarą, pataria atsižvelgti į senąją liaudies kūrybą, remtis autentiška medžiaga. Šias Slaviūno idėjas, nagrinėdami lietuvių etninių instrumentų tobulinimo klausimus, aprašydami pačius instrumentus, jais atliekama repertuarą, savo darbuose plėtojo Pranas Stepulis (1955: 27–45), Algirdas Vyžintas (1975: 30–38), Marija Baltrėnienė (1980a), Vladas Bartusevičius (1983: 76–170).

Etnoinstrumentologinės studijos

1939 m. pasirodė dar vienas Zenono Slaviūno instrumentologinis straipsnis „Lankas¹² – pirmykštis lietuvių muzikos instrumentas“. Šį straipsnį galima laikyti netgi nedidele moksline studija, nes jame medžiaga dėstoma metodiškai ir sistemingai. Pavadinęs *lanką* vienu primityviausių lietuvių instrumentų, jis išskiria du šio instrumento tipus¹³, apibūdina jų konstrukciją, grojimo būdus, gamybą, nagrinėja terminiją, santykį su kitų tautų instrumentais. Jis mano, kad pirmojo tipo instrumentą į mūsų šalį Pirmojo pasaulinio karo metais galėjo atnešti vokiečiai, nes jis labai artimas vokiečių *bumbasui* ir prancūzų *basse de Flandre*. Aptardamas šio instrumento Lietuvoje pavadinimus, jis gilinasi į suvalkietišką *dambra* ir lygina su kirgizų *dombra* (*dumbra*), pastebėdamas ir pačių instrumentų giminingumą. Pasak jo, muzikos lankas turėjęs būti paplitęs visoje Lietuvoje. Zenono Slaviūno duomenimis savo darbuose rėmėsi ir juos papildė Jonas Švedas, išsamiai aprašęs žemaičių *lankelį*, *lanką su pūsle* (Švedas 1978: 132, 133), ir Marija Baltrėnienė, pateikdama naujų žinių apie *pūslinės* naudojimą Suvalkijoje (Baltrėnienė 1980a: 52–54).

Daug dėmesio Slaviūnas skiria lietuvių muzikinio lanko lyginimui su kitų pasaulio tautų, ypač pirmykščių, šio tipo instrumentais. Paaiškėja, kad nors visame

¹² Nežinodamas, kaip šis instrumentas dažniausiai yra vadinamas, Slaviūnas nusprendžia jį pavadinti *lanku*, pasiremdamas tuo, kad siaurės žemaičiai jį vadino *lankeliu*. M. Baltrėnienė šį instrumentą vadina *pūsline* (Baltrėnienė 1980a: 52–54). Ji pažymi, kad „pūslinės terminas, atrodo, bus pasidarytas, tačiau jis geriausiai nusako instrumento esmę <...>“ (Baltrėnienė 1980: 58). Šis terminas, kaip sunormintas instrumento pavadinimas, vartojamas ir lietuvių liaudies muzikos instrumentų žinyne (Baltrėnienė, Apanavičius 1991: 65–67).

¹³ Slaviūnas pirmuoju tipu laiko lanką su stryku, t. y. kai per įtemptą virvelę braukoma lankele formos stryku, o antruoju – lanką be stryko, kai braukoma rantuota lazdele (Slaviūnas-Slavinskas 1939a: 526). M. Baltrėnienė ir R. Apanavičius šio instrumento neklasifikuoja (Baltrėnienė, Apanavičius 1991: 65–67).

pasaulyje galima rasti panašios konstrukcijos instrumentų, bet tik Lietuvoje naudojamas gyvulio pūslės rezonatorius. Kaip tik šį faktą mokslininkas laiko šio instrumento svarbiausiu lietuviškuoju savitumu. Neabejodamas dėl muzikinio lanko se- numo, mokslininkas kritikuoja Curto Sachso ir kitų autorių dirbtinokas instrumen- tų evoliucijos teorijas ir mano, kad daug svarbiau yra tai, jog *muzikos lankas paro- do žmogaus troškimą išrasti bei pritaikinti styginiams instrumentams rezonatorių* (Slaviūnas-Slavinskas 1939a: 531). Straipsnyje pateiktais duomenimis naudojosi, ko gero, visi po Slaviūno apie šį instrumentą rašę mokslininkai. M. Baltrėnienės nuomone, ši studija yra ypač svarbi šiandien, nes ji tėra beveik vienintelis rašytinis šaltinis apie seniai nebenaudojamą instrumentą (Baltrėnienė 1980: 27).

Reikšmingiausias ir didžiausias savo apimtimi Zenono Slaviūno instrumentolo- ginis darbas – 1937 m. „Tautosakos darbų“ III tome pasirodžiusi studija „Lietuvių kanklės“. Čia pirmą kartą plačiai ir sistemiškai nagrinėjamos kanklės, pateikiami iš fonografo plokštelių iššifruotų 35 melodijų pavyzdžiai, 45-ios kanklių ir kankli- ninkų nuotraukos. Studiją sudaro penki pagrindiniai skyriai, kuriuose gvildenami su senosiomis lietuvių kanklėmis (darbo pradžioje autorius atsiriboja nuo naujųjų, patobulintų instrumentų) susiję klausimai – kilmė, paplitimas, konstrukcija, deri- nimas, kankliavimo būdai, repertuaras. Mokslininkas aprašė muziejų eksponatus, pats apklausė pateikėjus ir surinko iš archyvų duomenis apie kanklininkus ir kan- kliavimą. Šios žinios yra labai vertingos, nes dalis eksponatų žuvo, o senieji kan- klininkai pamažu išmirė. Kad Slaviūnas buvo puikiai susipažinęs su Tautosakos archyvo rankraščiais, rodo skyrius apie kanklių motyvo panaudojimo dainose (dau- giausia – sutartinėse), pasakose, tikėjimų, susijusių su kanklių gamyba, magiška apsauga nuo mirties ir pan. tyrinėjimai ir palyginimai.

Studijoje daugiausia analizuojamos aukštaičių ir žemaičių kanklės. Suvalkiečių instrumentus mokslininkas laiko *naujesnės kultūrinės studijos reiškiniu* (Slavinskas 1937: 256), todėl vertina atsargiai. Čia pirmą kartą pateikiama ir tradicinių kanklių tipologija. Pagal stygų skaičių Slaviūnas kankles skirsto į tris grupes: pirmines (iki 7 stygų), paprastąsias (nuo 8 iki 12 stygų) ir sudėtingąsias (nuo 13 ir daugiau stygų). Į kanklių korpuso formą studijos autorius didesnio dėmesio nekreipia, nes, jo manymu, instrumento didumas ne visada priklauso nuo stygų skaičiaus. Deja, tokiai klasifika- cijai prieštarauja kankliavimo būdų ir repertuaro skirstymas. Šiuos aspektus Slaviū- nas nagrinėja jau regioniniu principu, t. y. analizuoja lietuvių etninių grupių – aukš- taičių, žemaičių ir suvalkiečių – skambinimo būdus ir repertuarą. R. Apanavičius, atsižvelgęs į Baltijos tautų kanklių konstrukciją bei kitus aspektus ir juos išnagrinėjęs, išskiria tris šio instrumento tipus, pažymėdamas, kad pirminiu jo modeliu galėjęs būti luotelis ar net žuvis (Apanavičius [ir kt.] 1994: 13–30). Kankliavimo tradiciją žemaičių devyniastygėmis ir kitomis kanklėmis aprašo M. Baltrėnienė-Gaščiauskaitė (1997). Šiaurės rytų aukštaičių, vakarų aukštaičių ir žemaičių bei suvalkiečių tradici- nį kankliavimą savo darbuose tiria Vida Palubinskienė (2001, 2007).

Analizuodamas lietuvių kankles, Zenonas Slaviūnas pažymi, kad tokius pačius instrumentus žino latviai, estai ir suomiai, todėl juos vadina *baltų-suomių tipo* kanklėmis ir pastebi, kad jos tarsi sudaro kelias tautas apimantį savotišką kultūrinį

reiškinių. Aptardamas kanklių kilmės klausimą, jis pagrįstai mano, kad kanklės, kaip ir kiti panašūs muzikos reiškiniai, gali atsirasti ne vienoje, bet skirtingose pasaulio vietose, o kalbininkų duomenys apie baltišką kanklių vardų kilmę ir *penkiastygių kanklių gausumas šiaurės ir rytų Lietuvoje rodytu, kad baltų-suomių kanklių kilmės vieta turėjo būti baltų (aisčių) gyvenamuose kraštuose <...>* (Slavinskas 1937: 291). Šias hipotezes savo darbuose plėtojo R. Apanavičius. Jo manymu, lietuvių, latvių, Baltijos finų ir šiaurės vakarų rusų kanklių tipo instrumentų kilmė yra neabejotinai baltiška. Taip pat jis pastebėjo, kad kanklių paplitimas sutampa su neolitinė Narvos kultūra ir šį arealą etnomuzikologiniu požiūriu pavadino „kanklių kultūra“ (Apanavičius 1992: 11–17).

Instrumentinės polifonijos tyrimai

Instrumentinę polifoniją Slaviūnas tyrė vokalinių sutartinių kontekste, laikydamas ją neatsiejama to paties muzikinio stiliaus dalimi. Nors trumpai apie skudučiais, ragais, daudytėmis grojamą *sutartinių principu paremtą muziką* mokslininkas rašė ir ankstesniuose darbuose, tačiau svarbiausios jo mintys paskelbtos trečiajame „Sutartinių“ tome (Slaviūnas 1959: 5–22)¹⁴ ir šiai temai skirtoje knygoje rusų kalba (Славюнас 1972: 50–54). Čia jis apibūdina pučiamas vokales sutartines ir grynai instrumentinę muziką, pažymi pagrindinius savitumus (pvz., kad vokalinių sutartinių žodžiai padėjo atlikėjams geriau prisiminti jų partijas, grynai instrumentinėje muzikoje vartojami tam tikri skiemenys, sutampantys su instrumentų vardais, ir kt.).

Skudučiais, daudytėmis (taip pat *kanklėmis, lamzdeliais, ožragiais*) grojamas vokales sutartines Slaviūnas vadina *instrumentinėmis sutartinėmis*. Nors tekste jis lyg ir skiria instrumentais atliekamas sutartines ir grynai instrumentinius kūrinius, bet apibendrinamas šias abi polifonijos rūšis vadina, kaip minėta, terminu – *instrumentinėmis sutartinėmis*. Dėl to kartais būna neaišku, apie kokio tipo polifoniją yra rašoma, pavyzdžiui, *instrumentinės sutartinės, grojamos skudučiais, daudytėmis ir trimitais, išskyrus kankles, atliekamos beveik taip pat, kaip ir vokalinės* (Slaviūnas 1959: 19). Atrodytų, jog kalbama apie pučiamaisiais grojamas vokales sutartines, bet juk *trimitais*¹⁵ jos niekada nepūstos. 1972 m. darbe mokslininkas jau aiškiai skiria dvi *instrumentinių sutartinių* rūšis: *pučiamaisiais ir kanklėmis atliekamas vokales sutartines* ir *grynai instrumentines*, nusako jų skirtumus ir panašumus.

¹⁴ Skyriuje „Instrumentinės sutartinės“ (Slaviūnas 1959: 384–455) išspausdino 48-is skudučiais, aštuonis ragais ir keturis daudytėmis atliekamus kūrinius. Beje, paskutinių dviejų instrumentų repertuarą Slaviūnas skelbia skyrelyje „Trimitai, daudytės“, sudėdamas į vieną krūvą ragų polifoniją ir daudytėmis pučiamas sutartines.

¹⁵ Šiame darbe, taip pat jau minėtame straipsnyje „Lietuvių liaudies muzikos instrumentų tautiško klausimu“ (Slaviūnas-Slavinskas 1939) mokslininkas nežinia kodėl penkis medinius trimitus vadina tiesiog *trimitais* ir vengia A. Sabaliausko, J. Žilevičiaus, S. Paliulio vartoto termino *ragai*. Galbūt tai galima paaiškinti jo darbo Lietuvių tautosakos archyve įtaka; čia Slaviūnas į fonografo plokšteles įrašė Vabalninko ragų pūtėjų grojamus kūrinius, užrašė duomenis apie pačius muzikantus ir instrumentus. Vabalninkėnai savo instrumentus vadino *triūbomis* (LTR 927/1/), o filologas Slaviūnas šį žodį „išvertė“ į bendrinę kalbą ir pavadino *trimitais*. Beje, tiek ankstesniuose, tiek vėlesniuose darbuose *ragų* termino jis nevengia.

Zenono Slaviūno sugalvotą terminą *instrumentinės sutartinės* vartojo ir vėlesni XX a. II pusės tyrinėtojai (Vyžintas 1975; Antanavičius 1969; Juzeliūnas 1972; Baltrėnienė 1989 ir kt.). Tačiau pažymėtina, kad A. Sabaliauskas ir S. Paliulis aiškiai skyrė pučiamaisiais instrumentais atliekamas sutartines nuo „Untytės“, „Katės“, „Intako“ ir kitų specialių skudučių ir ragų kūrinių. Sabaliauskas grynai instrumentinius kūrinius vadino *skudučių / ragų kompozicijomis* (Sabaliauskas 1911: 13), o Paliulis – *specialiais skudučių / ragų kūrinių* (Paliulis 1959: 13–25). Jis netgi pabrėžia, kad specialaus skudučių bei ragų repertuaro kaimo žmonės sutartinėmis nevadino (Paliulis 1985: 123). Paliulis skudučiais dūduojamą repertuarą suskirstė į tris grupes: specialūs skudučių kūriniai, sutartinės, skudučiais pritariamai kiti kūriniai bei dainos (Paliulis 1959: 13). Šio straipsnio autorė savo monografijoje, tyrinėdama skudučiavimo tradiciją šiaurės rytų Europoje, vartoja Paliulio terminą *specialūs skudučių kūrinių*, ji išskiria tris lietuvių, komių ir rusų skudučių tipo instrumentų repertuaro klodus (gamtos garsų mėgdžiojimo kūrinių, vokalinės melodijos ir šokamieji kūrinių, vokaliniai-instrumentiniai kūrinių) (Šimonytė-Žarskienė 2003: 67–100).

Iš aptartų Zenono Slaviūno darbų aiškiai matyti, kad jį labiau domino vokalinių sutartinių instrumentinis atlikimas nei grynai instrumentinis repertuaro klotas. Jis atkreipia dėmesį į pagiedotų ir paskudučiuotų sutartinių intervalikos skirtumus, pagrįstai mano, kad ta pati sutartinė turėjo būti giedama ir pučiama ne kartu, o pakaitomis (Slaviūnas 1959: 22). Nagrinėdamas sutartinių kilmės klausimus, visuose darbuose Slaviūnas neabejodamas teigia, kad instrumentinės sutartinės kilusios iš vokalinių (ten pat: 20, 1969: 19, 20). Tačiau mokslininkas taip pat pastebi, kad *senovinė instrumentinė muzika (skudučių, daudyčių) yra dariusi poveikio tuščių tercijų įvirtinimui, triskambinei fanfarinių melodijų struktūrai ir atskirais atvejais galbūt pavienių sinkopinių grupių atsiradimui*, bet čia pat priduria, kad tas poveikis sutartinėms buvęs nežymus (R-227, p. 11). Šiai visuotinai pripažintai hipotezei paprieštaravo Paliulis, statistiškai pagrindęs paties Slaviūno išsakytą mintį apie daudyčių natūraliojo garsaileio įtaką giedamosioms sutartinėms, ir iškėlė idėją apie galimą ankstesnę instrumentinės (o ne vokalinės) muzikos atsiradimą (Paliulis 1984). Šią Stasio Paliulio hipotezę toliau plėtojo Austė Bareikytė-Nakienė (1999), vokalinių sutartinių ir instrumentinės polifonijos santykį gvildeno Daiva Račiūnaitė-Vyčininė (2000: 158–173).

Apžvelgus Zenono Slaviūno mokslinę veiklą ir etnoinstrumentologinį palikimą, matyti, kad ji skyla į du etapus, ribą tarp kurių būtų galima brėžti maždaug ties 1941 metais. Tautosaka ir jos rinkimu Slaviūnas susidomėjo dar studijuodamas universitete¹⁶. Tikriausiai tuo pat metu jį sudomino ir muzikos instrumentai, todėl spaudoje ragino juos rinkti ir aprašinėti, užrašyti griežiamą repertuarą. Būdamas įžvalgus ir racionalaus mąstymo, mokslininkas suprato būtinybę fiksuoti liaudies muziką ne tik natomis, bet ir garso įrašais. Šiandien galima teigti, kad neįkainojamos vertės XX a. I pusės lietuvių etninės muzikos įrašai, kurie tapo šaltiniu ne

¹⁶ Į Vytauto Didžiojo universitetą Slaviūnas įstojo 1927 m., bet dėl pinigų stygiaus studijas jam vis tekdavo nutraukti. Universitetą jis baigė tik 1942 m. (Skrodenis 2006: 9–11).

tik jam pačiam, bet ir daugeliui kitų lietuvių folkloristų ir etnomuzikologų, yra didžiulis Zenono Slaviūno nuopelnas. Jo dėka visa Lietuva galėjo išgirsti per Kauno radiofoną skambančią įvairių etnografinių regionų muziką. Pasak šio mokslininko veiklą bei darbus tyrusio S. Skrodenio, pokario metais radijo, o vėliau ir televizijos laidose Slaviūnas ne kartą kalbėjo apie sutartines ir kitas liaudies dainas, papročius, tautosakos vietą žmogaus gyvenime ir kitomis temomis (Skrodenis 2006: 13).

Sprendžiant iš instrumentinę muziką radijuje pristatančių rankraštinųjų tekstų, galima manyti, kad šiame straipsnyje aptartos radijo laidos buvo parengtos iki 1940 metų. Nors jaunasis mokslininkas ir neišvengė kai kurių netikslumų ir prieštaravimų, bet medžiagą stengėsi pateikti sistemingai, gana taikliai apibūdino skudučių, ragų, lamzdelių, birbynių, kanklių, cimbolų, armonikos bei kitų instrumentų ir jais grojamos muzikos bruožus. Šiandien galima tik apgailestauti, kad rankraščiniai tekstai apie Zarasų krašto armoniką ir *išdaiginius* liaudies muzikos instrumentus, kuriuose panaudota archyvinė ir paties Slaviūno surinkta medžiaga, plačiau ir išsamiau apibūdinti instrumentai, neišaugo į rimtesnius straipsnius ir nebuvo publikuoti.

Savo samprotavimus apie lietuvių liaudies instrumentinę muziką Slaviūnas skelbė ir populiariojoje spaudoje. Čia jis analizavo dar Sabaliausko iškeltą (1911), prieškarinio Lietuvoje aktualią ir iki šiol tarptautinėse etnomuzikologų konferencijose ir straipsniuose (Bertleff 2006) analizuojamą liaudies muzikos ir muzikos instrumentų tautiškumo problematiką.

Būdamas kruopštus mokslininkas, Zenonas Slaviūnas išarė dar vieną šiame straipsnyje nepaminėtą vagą – sudarė 1935–1938 metų „Lietuvių etnografinės muzikos bibliografiją“, kurioje randame nemažai ir instrumentus aprašančių darbų (Slaviūnas 1938: 294–300). Tuo pat laikotarpiu jis parašė ir svarbiausius etnoinstrumentologinius darbus – „Lietuvių kanklės“ ir „Lankas – pirmykštis lietuvių muzikos instrumentas“. Šios studijos yra pirmieji moksliniai etnomuzikologiniai darbai – liaudies muzikos instrumentų tyrinėjimai, kuriuose ne vien aprašyti faktai, bet pateikti ir argumentuoti apibendrinimai. Akivaizdu, kad jis buvo gerai susipažinęs su ankstesniais tiek lietuvių, tiek užsienio liaudies muzikos tyrinėtojų (C. Sachso, A. Shaeffnerio, B. Ankermanno ir kt.) darbais.

„Lietuvių kanklės“ ir šiandien yra vertingas šaltinis, nes čia pirmą kartą kruopščiai ir nuosekliai susisteminta ir suklasifikuota paties Slaviūno surinkta ir rašytinių šaltinių medžiaga apie lietuvių kankles, nustatytas šio instrumento paplitimas Baltijos regione, atlikti lyginamieji lietuvių, latvių ir Baltijos finų kanklių tyrimai. Balys Sruoga, perskaitęs šį darbą, prilygino jį daktaro disertacijai (Skrodenis 2006: 15). Reikšmingiausiu XX a. I pusės darbu apie tradicinį kankliavimą Slaviūno studiją laiko ir šiuolaikiniai kanklių tyrinėtojai (Palubinskienė 2007: 17; Baltrėnienė 1980: 25, 26).

Kitame Zenono Slaviūno mokslinės veiklos etape, pokario ir vėlesniais metais, lietuvių etninės instrumentinės muzikos tyrimai pasitraukė į antrąją vietą. Visą dėmesį sutelkęs į sutartines, jis domėjosi ir pučiamaisiais bei kanklėmis grojama šio tipo muzika. Labiausiai mokslininką domino vokalinių sutartinių instrumentinis atlikimas, todėl savitės skudučių ir ragų polifonijos jis plačiau nenagrinėjo.

Jo įdiegtas skirtingus instrumentinės muzikos žanrus suniveliuojantis terminas *instrumentinės sutartinės* ir leitmotyvu daugelyje darbų skambanti hipotezė apie instrumentinių sutartinių kilmę iš vokalinių buvo įsigalėjusi ne vieno XX a. II pusės liaudies muzikos tyrinėtojo darbuose.

Apibendrinant norėtusi šios srities Zenono Slaviūno tyrimus palyginti su kito žymaus lietuvių folkloristo ir etnologo – Stasio Paliulio darbais. Abu jie lietuvių etninę instrumentinę muziką nagrinėjo pasitelkę etnologijos mokslo metodus, t. y. atsižvelgdami tiek į instrumento konstrukciją, tiek į atlikimo būdus, repertuarą, muzikavimo papročius. Paliulio parengta lietuvių liaudies pučiamųjų instrumentų antologija pasirodė tais pačiais metais (1959) kaip ir trečiasis „Sutartinių“ tomas ir joje buvo paskelbtas Paliulio surinktas visas tuo metu žinotas šiaurės rytų Lietuvos pučiamųjų instrumentų repertuaras, kruopščiai ir su meile aprašyta kiekviena skudučių ir ragų konstrukcijos detalė, instrumentų vardai ir jų lokaliniai skirtumai, atidžiai aprašytas repertuaras ir jo savitumai. Slaviūnas, nesileisdamas į smulkmenas, šią tradiciją aprašo sausoku moksliniu stiliumi, pažymėdamas jam svarbius momentus. Tačiau ne tik sutartines nagrinėjančiuose, bet ir kituose Zenono Slaviūno darbuose matyti platus jo, kaip mokslininko, akiratis – puikus mokslinės literatūros ir archyvinės medžiagos išmanymas ir valdymas, analitinis mąstymas. Tai jam leido kelti drąsias mokslines hipotezes, kurios buvo plėtojamoms vėlesnių tyrinėtojų darbuose.

Išvados

1. Įžvelgtini du Zenono Slaviūno tautosakinės ir etnologinės veiklos etapai: pirmasis – iki 1941 metų, antrasis – nuo 1941 metų (karo, pokario ir okupacijos laikotarpiu).

2. Pirmajame etape Slaviūnas darbavosi iš karto keliuose darbuose: rinko lietuvių tautosaką ir užrašinėjo į fonografo plokšteles, rengė radijo laidas ir rašė straipsnius į populiariąją spaudą, publikavo svarbiausius etnoinstrumentologinius darbus. Studija „Lietuvių kanklės“ laikytina svarbiausiu tarpukario metų Slaviūno moksliniu darbu, todėl galima daryti išvadą, kad šiuo laikotarpiu daugiausia dėmesio jis skyrė ne sutartinėms ar kitoms liaudies dainoms, sakinėms tautosakos žanrams, papročiams, bet lietuvių etninių muzikos instrumentų tyrimams.

3. Antrajame etape mokslininkas atsidėjo jau vokalinių sutartinių nagrinėjimui. Instrumentinę polifoniją gvildeno šių tyrimų kontekste.

4. Slaviūnas pirmasis lietuvių etnomuzikologijoje nuosekliai ir išsamiai išnagrinėjo lietuvių tradicines kankles. Jo studijos „Lietuvių kanklės“ ir „Lankas – pirmykštis lietuvių muzikos instrumentas“ vertintini kaip pirmieji moksliniai etninės instrumentinės muzikos tyrinėjimai.

5. Profesionalumu pasižymintis Zenono Slaviūno etninės instrumentologijos darbai turėjo didelės įtakos XX a. II pusės etnomuzikologų ir etnologų veiklai. Jie tebėra svarbūs ir XXI a. pradžios mokslo tyrimams.

LITERATŪRA

- Antanavičius Juozas 1969. Profesinės polifonijos principų ir formų analogijos liaudies sutartinėse, *Liaudies kūryba*, [t.] I, p. 27–52.
- Apanavičius Romualdas 1992. *Baltų etnoinstrumentologija*, Kaunas.
- Apanavičius Romualdas [ir kt.] 1994. *Senosios kanklės ir kankliavimas*, Vilnius.
- Apanavičius Romualdas 1996. Ancient Balts According to Ethnoinstrumentological Data, *Journal of Indo-European Studies: The Indo-Europeanization of the Northern Europe*: Monograph, No. 17, p. 255–268.
- Baika Albertas 1994. *Kaimo armonikos*, Vilnius.
- Baltrėnienė Marija 1980. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, [t.] I, Vilnius.
- Baltrėnienė Marija 1980a. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, [t.] II, Vilnius.
- Baltrėnienė Marija 1989. Instrumentinių sutartinių genėzė, kn.: *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*, Kaunas, p. 46–50.
- Baltrėnienė Marija, Apanavičius Romualdas 1991. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius.
- Baltrėnienė-Gaščiūskaitė Marija 1997. *Devyniasstygės kanklės: Kankliavimo tradicijos ir dabartis*, Vilnius.
- Bareikytė-Nakienė Austė 1999. Daudyčių garsaeilio įtaka sutartinių derminei sandarai, *Liaudies kultūra*, Nr. 3, p. 27–33.
- Bartusevičius Vladas 1983. *Liaudies meno baruose*, Vilnius.
- Bertleff Ingrid 2006. Can Musical Instruments Be National? The Symbolic Use of Musical Instruments in Vietnamese National Representation, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXII, p. 66–76.
- Juzeliūnas Julius 1972. *Akordo sandaros klausimu*, Kaunas.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2003. *Suvalkijos dainos ir muzika. 1935–1939 metų fonografo įrašai*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė, Vilnius.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2004. *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė, Vilnius.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2005. *Žemaitijos dainos ir muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė, Vilnius.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2005a. *Dzūkijos dainos ir muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė, Vilnius.
- Paliulis Stasys 1959. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika: Pučiamieji instrumentai*, sudarė ir paruošė Stasys Paliulis, Vilnius.
- Paliulis Stasys 1984. Daudyčių poveikis sutartinių muzikai, *Muzika*, Nr. 4, p. 87–95.
- Paliulis Stasys 1985. Apaščios apylinkių liaudies muzikantai, kn.: *Aš išdainavau visas daineles*, t. I, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius, p. 90–149.
- Palubinskienė-Tarnauskaitė Vida 2001. *Tradicinis kankliavimas: Istorija, metodika, repertuaras*, Vilnius.
- Palubinskienė Vida 2007. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje: tradicijos ir jų kaita (XIX a. II pusė–XXI a. pradžia)*: [Humanitarinių mokslų daktaro disertacijos rankraštis], Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
- Račiūnaitė-Vyčiniene Daiva 2000. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius.
- Sabalaiuskas Adolfas 1911. *Apie Žiemų-rytiečių lietuvių tautinę muziką ir muzikos instrumentus*, Vilnius.
- Sauka Leonardas 1969. Zenonas Slaviūnas – folkloristas: (Paminėjus 60 metų sukaktį), *Liaudies kūryba*, [t.] I, p. 320–330.
- Skrodenis Stasys 2006. Folkloristas Zenonas Slaviūnas, kn.: Zenonas Slaviūnas. *Raštai*, t. I: *Daugiabalsių lietuvių liaudies dainų – sutartinių tyrinėjimai*, Vilnius, p. 9–19.
- Slavinskas Zenonas 1933. Liaudies melodijos ir jų rinkimas, *Mūsų tautosaka*, [t.] VII, p. 126–136.
- Slavinskas Zenonas 1937. Lietuvių kanklės, *Tautosakos darbai*, [t.] III, p. 244–320.
- Slavinskas Zenonas 1937a. Lietuvių tautos muzika, *Naujoji Romuva*, Nr. 4-5 (314-315), saus. 27, p. 112, 113.
- Slaviūnas Zenonas 1938. Lietuvių etnografinės muzikos bibliografija, *Tautosakos darbai*, [t.] V, p. 281–300.

Slaviūnas-Slavinskas Zenonas 1939. Lietuvių liaudies muzikos instrumentų tautiškumo klausimu, *Naujoji Romuva*, Nr. 2 (515), saus. 15, p. 34–38.

Slaviūnas-Slavinskas Zenonas 1939a. Lankas – pirmykštis lietuvių muzikos instrumentas, *Gimtasai kraštas*, Nr. 1 (21), p. 525–531.

Slaviūnas Zenonas 1959. *Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, parengė Zenonas Slaviūnas, t. III, Vilnius.

Slaviūnas Zenonas 1969. Sutartinių daugiabalsiškumo tipai ir jų chronologijos problema, *Liaudies kūryba*, [t.] I, p. 9–27.

Stepulis Pranas 1955. *Kanklės*, Vilnius.

Šimonytė-Žarskienė Rūta 2000. Šiaurės rytų Europos tautų skudučių tipo instrumentų repertuaras, *Lietuvos muzikologija*, [t.] I, p. 129–140.

Šimonytė-Žarskienė Rūta 2001. Skudučiavimo ištakos, *Darbai ir Dienos*, Nr. 25, p. 39–70.

Šimonytė-Žarskienė Rūta 2003. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*, Vilnius.

Švedas Jonas 1978. *Teoriniai-metodiniai darbai, straipsniai, laiškai, amžininkų atsiminimai*, sudarė ir parengė Algirdas Vyžintas, Vilnius.

Vyžintas Algirdas 1975. *Skudučiai*, Vilnius.

Вертков К. [и др.] 1969. *Атлас музыкальных инструментов народов СССР*, Москва.

Славюнас З. 1972. *Сутартинес: Многоголосные песни литовского народа*, Ленинград.

Фаминцын А. С. 1890. *Гусли. Русский народный музыкальный инструментъ*, Санктпетербург.

SUTRUMPINIMAI

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinys.

R – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomas Zenono Slaviūno fondas.

ZENONAS SLAVIŪNAS AND THE LITHUANIAN ETHNIC INSTRUMENTAL MUSIC

RŪTA ŽARSKIENĖ

Summary

Zenonas Slaviūnas (1907–1973), one of the most prominent Lithuanian folklorists of the 20th century, is most famous thanks to his investigations of polyphonic songs *sutartinės*. However, the subject of this article is his research in ethnoinstrumentology and other activities and works related to Lithuanian ethnic instrumental music. In scholarly activities of Slaviūnas, two stages could be discerned, lasting until and after 1941. In the course of the first stage, Slaviūnas was simultaneously active in several areas: he collected Lithuanian folklore and recorded it onto shellac discs, edited radio broadcasts and wrote articles for the popular press. On the radio, Slaviūnas used to introduce the Lithuanian ethnic instruments (the multi-pipe whistles *skudučiai*, five wooden trumpets *ragai* 'horns', longitudinal pipe *lamzdelis*, zither type instrument *kanklės*, dulcimer, fiddle, accordion, etc.), illustrating the music that was performed on these instruments by use of his phonograph recordings. In the popular press, the researcher focused on the problem of national character of folk music and musical instruments, which was particularly relevant in the interwar Lithuania. During this period, Slaviūnas published his most important studies in ethnic instrumentology: "Lithuanian *kanklės*" (1937) and "Bow as the primitive Lithuanian musical instrument" (1939). He was the first in Lithuanian ethnomusicology to present a coherent and detailed study of the Lithuanian traditional *kanklės* and to describe the musical bow. The study on Lithuanian *kanklės* is the most important scientific work by Slaviūnas of the interwar period, therefore it is reasonable to conclude that in this time, he devoted most of his attention to investigations of Lithuanian ethnic musical instruments, rather than addressing himself to studies of *sutartinės* and other folksongs, or to folk narratives and customs.

Since 1941, in the course of the second period of his research activities, Slaviūnas devoted most of his attention to investigations of vocal *sutartinės*, addressing issues of instrumental polyphony against their background. He was particularly interested in instrumental performances of the vocal *sutartinės*; therefore he did not pay detailed attention to investigation of the specific polyphony of multi-pipe whistles and five wooden trumpets. Highly professional works in ethnic instrumentology by Slaviūnas considerably influenced the development of ethnomusicology and ethnology of the second half of the 20th century. They are still significant to the scholarly research of the beginning of the 21st century.

Gauta 2007-04-23